

Hunya Gábor

KURZUSVÁLTÁS
RENDSZERVÁLTÁS NÉLKÜL:
A FORRADALOM UTÁNI GAZDASÁG*

Új vezetők, változatlan intézmények

A forradalom után, az 1990 januári állapot szerint a legfelső gazdasági döntéshozás a Nemzetmentési Front gazdasági bizottsága kezébe került. Elnöke Alexandru Bîrlădeanu, aki a hetvenes évek elején háttérbe szorított közgazdászok reprezentáns képviselője. A tervhivatal elnöke volt a hatvanas évek végén, amikor Románia is kacérkodott bizonyos gazdasági reformok bevezetésével. Ceaușescuval szemben a kiegyensúlyozottabb gazdaságfejlesztési koncepció híveként vált ismertté. Az *Adevărul* című napilap (a *Scînteia* című pártlap utódja) január 7-i számában publikált cikkében kifejti, hogy a „szocialista piacgazdaság” híve és meggondolatlanak tartja azokat a nézeteket amelyek felvetik a privatizáció szükségességét.

A végrehajtás terén államigazgatási koncentrációt hajtottak végre. Az Országos Tervhivatalból és az Anyag és Állóalapgazdálkodási Hivatalból létrehozták a Nemzetgazdasági Minisztériumot. Vezetője, az a Victor Stănculescu tábornok, aki korábban honvédelmi miniszterhelyettesként a hadsereg anyagi-műszaki ellátásáért és a hadiipar felügyeletéért volt felelős. Alatta érintetlen maradt a tervhivatali apparátus, elkötelezetten a parancsgazdaság fenntartása mellett. Az ágazati miniszterek mérnökök, egy részük eddig nem viselt posztot az apparátusban, másik részük eddig is vezető beosztásban dolgozott. A kormánynak Kasimir Ionescu miniszterelnök-helyettes kivételével egyetlen közgazdász tagja sincsen. Február 15-én

a forradalom továbbfejlődésének keretében Stănculescu a leváltott Militaru helyén honvédelmi miniszter lett.

A továbbra is igen képlékeny politikai helyzet gazdasági hatása az, hogy a termelés számos üzemben nem indult be január folyamán. Sokféle napirenden vannak a tüntetések, sztrájkok, elterjedt az igazolatlan távolmaradás. Ez a forradalom befejezetlenségével – kisebb mértékben – a fegyelmező eszközök hiányával magyarázható. A forradalmat akkor érzi mindenki eredményesnek, amikor a közutálatnak örvendő helyi vezetőket és vállalatigazgatókat is eltávolították a posztjukról, ami nem megy helyi harcok nélkül. Felbomlott a vállalatok közti kapcsolatok alakító bürokratikus koordináció, illetve ennek „új” szervei, az ágazati minisztériumok még nem járatták be a gépezetet. A „vállalati önállóság” tényleges növekedése egyelőre inkább a káoszt fokozta, mint az érdekek összehangolását segítette. (1. táblázat)

1. táblázat

*A gazdaság teljesítménye 1990 januárjában
(Az előző év azonos hónapjához viszonyítva %-ban)*

Ipari ártermelés	78,2
Munkatermelékenység	75,7
Lakossági fogyasztásra értékesített termékek	107,2
Rubel elszámolású	
kivitel	57,5
behozatal	80,6
Konvertibilis elszámolású	
kivitel	59,0
behozatal	110,2

Forrás: *România Liberă*, 1990. február 27.

A következőkben azt kívánjuk elemezni, hogy milyen esélye van egy gazdasági rendszerváltásnak Romániában és milyen problémákkal kell az országnak szembenéznie, amennyiben ez a rendszerváltás huzamosabb ideig nem kerül napirendre. A jelenlegi helyzetben nem írható a hagyományos módon tudományos cikk. A nyomtatott információ helyett nagy szerepet kell adni a helyszíni tapasztalatoknak, konzultációknak.¹

A gazdasági helyzet hivatalos újraértékelése

A gazdasági vezetők és kutatók körében általános a bizonytalanság azt illetően, hogy milyen is az ország valós gazdasági helyzete, hiszen a Ceaușescu rendszer utolsó éveiben egyre fokozódott a torzítás, az alaptalan sikerpropaganda. Mint kiderült, legszűkebb belső használatra sem készültek valós elemzések. A statisztikai hivatalban most bizottság foglalkozik az adatok újraszámolásával, korrigálásával. Első nekifutásra az 1989. évet elemzik, de az egész nyolcvanas évtizedet újra kívánják értékelni. A torzítás kettős. Az árrendszer végletesen elszakadt a költségektől, meg a világpiaci értékítélettől, illetve szándékosan másítottak meg adatokat. Az elsővel egyelőre nem tudnak mit kezdeni, az újraszámolás az adott rendszer keretei között folyik. A vállalatoktól, megyéktől, minisztériumoktól újra bekérik az 1989-re vonatkozó tényeket és becsléseket, ami alapján közleményt fognak közzétenni.

A Gazdasági Prognózisok Intézetének (tervgazdasági intézet) igazgatója szerint a nyolcvanas évekre vonatkozó adatok mind manipuláltak, kivéve az adósságokra és azok visszafizetésére vonatkozó információt. Ő maga annak idején az 1985-ös nemzeti jövedelem kiszámításakor már észrevett egy hamisítást, aminek eredményeként a nemzeti jövedelem növekedése a valóságos 1 százalék helyett 5,2 százalék lett. Valószínűnek tartja, hogy a nyolcvanas

években a román gazdaság teljesítménye stagnált. A Nemzetgazdasági Kutatóintézet osztályvezetője ezt a minőségromlás figyelembevételével szintén lehetségesnek tartja.

A valóságtól leginkább az 1989. évi adatok rugaszkodtak el. A gabonatermelésre például az előző évi kétszeresét, 60 millió tonnát jelentettek. Amerikai becslés szerint az előző évihez hasonlóan kb. 20 millió tonna gabona termett 1989-ben, de az újabb román forrás 16,7 millió tonnát közöl. Hasonló különbségeket mutatnak más növényi hozamok is. Elképzelhető, hogy az újonnan közzétett adatok sem pontosak, hiszen nehezen feltételezhető, hogy a Mezőgazdasági Minisztérium kettős könyvelést vezetett volna, viszont érdekelt a helyzet dramatizálásában a külföldi segélyek megszerzése érdekében.

A román szakemberek az egy évtizede tartó erőteljes csökkenés eredményeként reálisnak tartják a kőolajtermelés 9,5 millió tonnás szintjét. A feldolgozó ipari ágazatok jelentéseit azonban a novemberi pártkongresszus légkörének termékeként kezelik. Külön kiemelik a gyártmányok általánosan alacsony minőségét, amit az egy évtized óta elhanyagolt műszaki fejlesztéssel és az alapanyagok gyenge minőségével magyaráznak.

A mezőgazdasági és az ipari termelés korábban torzított adataival kapcsolatban némileg indokolatlan a nagyarányú megdöbbenés, hiszen akik meg vannak lepődve, maguk is részt vettek a torzítások kidolgozásában. Még fontosabb azonban, hogy a torzítások egy része eddig is kiszűrhető volt. Sokszor a pártkongresszuson bejelentettél és az éves tervjelentéseknél alacsonyabb számok kerültek a néhány éves késéssel megjelenő statisztikába, és hivatalosan is napvilágot látott azoknak a veszteségforrásoknak a katalógusa, amelyek alapján feltételezni lehetett, hogy a mezőgazdasági termelés eredményei nem nőttek a nyolcvanas évek folyamán. Talán valami megalapozatlan nemzeti büszkeség táplálta évekig azt a hitet, hogy az ország igenis sokat termel, csak az exportpolitika révén elvonják tőle. Most, hogy az exportot leállították, mindenki számára kiderült, hogy alig szabadult fel árua-

lap. A megfelelő statisztikai bázis hiányára hivatkozás a gazdasági tervezési és döntéshozói apparátus reformokat elodázó törekvéseiből is fakadhat. A gazdaság legtöbb problémája igen kézenfekvő, csak az új természetes mérlegek és tervszámok kidolgozásában lehet bizonytalanság, ami irreleváns egy más típusú gazdaság kialakítása esetén.

A korábbi struktúrapolitika hibái közül a legszembeütőbbeket igyekeznek korrigálni. A tervhivatal becslése szerint 1989-ben nagy és haszontalan projektumokba ölték a beruházások 40 százalékát. Elismerték, hogy az utóbbi évtizedek során túlfeljesztették az alapanyagipart, aminek importanyag szükséglete nem megfizethető az ország számára. A kőolajfeldolgozás, az acélipar és a műtrágyagyártás tömegtermékei nem találnak vevőt elfogadható áron. Nem épült ki az alapanyagipar finomabb feldolgozási szintje, így a rendelkezésre álló alapanyagok minősége elmaradt a feldolgozóipar szükségleteitől. A lakossági fogyasztás korábban a prioritási lista végén szerepelt. Az egy lakosra jutó háztartási villanyáramfelhasználás és húsfogyasztás a legalacsonyabb volt Európában. Az alapvető létszükséglet kielégítetlensége, a rossz táplálkozás és a leromlott orvosi ellátás a legtragikusabb gazdasági örökség. Az új kormány ezeken a területeken igyekszik alapvető fordulatot megvalósítani.

Kritika érte a régi rendszer külkereskedőit korrupció és inkompetencia miatt. A Nemzetgazdasági Kutató Intézet osztályvezetőjének adatai szerint a nyugati vásárlók a mezőgazdaság és a konfekcióipar termékeit az azonos minőségű bolgárral összehasonlítva féláron vették Romániától. Több száz százalékos profitot vághattak zsebre a nyugati kereskedők, vagy azért, hogy a román funkcionáriusok zsebébe is jusson, vagy azért, mert utóbbiak nem ismerték termékeik világpiaci árát.

A külkereskedelmi miniszterhelyettes sem rendelkezik még megbízható adatokkal. Az 1989. év exportja mintegy 200 md lei, importja 140 md lei körül alakult. Ezek az értékek a megelőző évinél mintegy 5 százalékkal magasabbak, az aktívum közel azonos azzal. A fejlett tőkés orszá-

gokkal folytatott kereskedelmi forgalom 1989 első felében – a partnerek statisztikája szerint – jelentősen csökkent. (2. táblázat) Ebben közrejátszhatott az adósságtörlesztés érdekében az első negyedévben tett „végső” erőfeszítés”, és a most már gazdasági téren is kimutatható nemzetközi elszigetelődés. Ugyanakkor látható az is, hogy a kereskedelmi többletre törekvés az adósságok visszafizetése után is változatlanul fennmaradt.

2. táblázat

A román – fejlett tőkés kereskedelem¹

Megnevezés	1987	1988	1988 I. félév	1989 I. félév
Románia exportja millió USD	4068	4032	2118	1923
Románia importja millió USD	1308	1260	693	546
Szaldó millió USD	2760	2772	1425	1377 ²

¹ havi átlagokból számolva, tükörstatisztika alapján

² 1989 első féléve alapján az év végi exporttöbblet ismét 2,5 md USD fölért valószínűsíthető

Forrás: *OECD: Monthly Statistics of Foreign Trade*, 1989. december

Revideálni kívánják a külkereskedelmi forgalom megoszlásáról kialakult hivatalos képet. A szocialista országok részaránya állítólag a valóságban nagyobb, mint a hivatalosan jelzett 50 százalék, viszont a fejlődő országok részesedése kisebb, mint 25 százalék. Közel kétharmados szocialista részesedést tartanak valószínűnek. Megjegyzendő, hogy minden számítás olyan torz valutakulcsokkal dolgozik, ami a rubelt többre értékeli mint a dollárt. Különböző forrásokat összehasonlító, de főleg IMF statisztikákra támaszkodó saját számításaim a nyolcvanas évek

közepére 50 százalék körüli szocialista részarányt mutattak ki.² Az utóbbi három évre a szovjet statisztikák a Romániával folyó forgalom némi csökkenéséről számoltak be, ami indokolt is az olajárak esése, valamint román exportálapok hiánya következtében. (3. táblázat) Ezek alapján nem valószínű a szocialista részarány növekedése 1987 után. Bizonytalan az 1989. év, amire még nincs szovjet forrás, de ha az összforgalom növekedését és a nyugati forgalom csökkenését egybevetjük, valószínűsíthetjük, hogy nőtt a szocialista forgalom.

3. táblázat

A román – szovjet kereskedelem

Megnevezés	1986	1987	1988
Románia exportja millió Rbl	2415,2	2347,2	2431,2
Románia importja millió Rbl	2823,3	2539,2	2344,1
Kőolajimport ezer t ¹	6444	4695	4020
Hús- és húskészítmény export ezer t ²	163,4	136,1	155,7

¹ 1982-ben: 450 ezer t

² 1982-ben: 90,3 ezer t

Forrás: *Vnesnaja Torgovlja SzSzSzR*, 1987, 1988.

Nem lehet pontos képet kialakítani arról, miként is sikerült 1989 első negyedévének végére törleszteni a nyugati adósságokat. Az OECD országokkal folytatott kereskedelemből 2772 millió dollár származott 1988-ban, így mintegy 1,3 md dollár forrása ismeretlen. Korábbi helyi információk szerint arab partnerek olajjal törlesztettek Romániával szemben fennálló tartozásaikból, amit azonnal pénzzé lehetett tenni. A forradalom után olyan hírek terjedtek el, hogy az aranytartalékok kiárusításával te-

rémítettek elő a hiányzó összeget. Az MTI bukaresti tudósítója szerint³ 2 md dollárt Ceaușescu arab terroristák kiképzésére és üdültetésére kapott Szaúd-Arábiától és ebből törlesztette az adóssághátralékot.

A felhalmozás és fogyasztás új arányai

Addig is, amíg a hivatalos helyzetértékelés elkészültével mód nyílik hosszabb távlatokban gondolkodni, és parlamenti választások útján tisztázódik a politikai legitimitáció kérdése, a Nemzetmentési Front Tanácsa ideiglenes gazdasági program szerint dolgozik. Ebben szerepelnek az alapvetően nélkülözhetetlen strukturális átszervezések és a termelés beindítása, valamint a lakossági ellátás javítása.

Egyik első intézkedésként leállították minden olyan objektum építkezését, amire nem volt részletes terv, elnöki rögtönzések alapján folytak. Ezeket konzerválják és később döntenek az esetleges új funkcióról. Leállították az Argeș folyó szabályozását, amivel Ceaușescu hajózó útvonalat kívánt létesíteni a Duna és Bukarest között. Az elképzelések szerint egy szerényebb program alapján a későbbiekben a vízszabályozás és az öntözés szempontjai alapján fejezik be az építkezést, a hajózási programot elvetik. Leállították a bukaresti városközpont építkezését, az épületek további sorsáról nincs döntés. A munkásokat a harcok során megrongálódott épületek helyreállítására csoportosították át. Alapvetően környezetvédelmi szempontok szerint próbálják a jövőben jóvá tenni a Duna-delta lecsapolása során elkövetett hibákat. A beruházásokért felelős gazdasági miniszterhelyettes szerint – aki korábban éppen a nagy építkezésekért felelős OT elnökhelyettes volt – a leállított építkezések az 1989. évi beruházási összeg 25–30 százalékának megfelelő értéket képviselnek. Ezt az összeget jórészt kivették a beruházási alap-

ból. A felhalmozási rátát ezzel 30-ról 18-19 százalékra csökkentették.

Leállították, illetve korlátozták számos energia- és importigényes, valamint eladhatatlan termékeket gyártó üzem termelését. Műtrágyagyárak, nehézgépipari üzemek szerepelnek a listán. A gépipar kapacitás-kihasználtsága 60, a kohászaté 80 százalékra csökkent. Külön problémát jelentenek a szénbányák, ahol korábban főleg katonákat és kényszerrel áttelepített embereket dolgoztattak. Miután a hadsereget visszavonták a kaszárnyákba és a távol lakók hazamentek, az olténiai lignitbányákban a munkae-rő 40 százaléka hiányzik. Országos szinten inkább munkanélküliségről beszélnek, ez a termelési struktúra módosítása következtében csak növekedni fog. A kormány mindenesetre bízik abban, hogy a mezőgazdaság, a szolgáltatások és a kisipar hosszabb távon is fel tudja szívni a munkaerőfelesleget. Ugyanakkor nem lehet véletlen hogy az egyik első rendelet éppen az üzemleállások idején járó bérek nagyságát szabályozta. (Ha a dolgozónak be kell járnia a munkahelyére, de nem tud termelni, átlagbérének 75 százaléka illeti meg, ha otthon tartózkodik a leállás ideje alatt, 50 százalékot kap.)⁴

A termelésvisszafogással nyert energiát és nyersanyagot a lakosság szükségleteinek kielégítésére csoportosították át. Elsőbbséget élvez a sokat nyomorgott nép ellátása élelmiszerekkel, villanyárammal és energiával. Megindult a távfűtés és a melegvízszolgáltatás, korlátozás nélkül kapható villanyáram, benzin és hús. Az élelmiszerki-nálat Bukarestben látványosan javult januárban; tej, tojás, felvágott, kávé, déligyümölcs rendszeresen kapható volt. A sorbanállás nagy, de van miért sorban állni. Vidéken kevésbé javult a helyzet, importárt nem lehet találni és fennmaradt az adagolás is.

A külkereskedelmet a lakossági szükségletek kielégítésére állították át. Korábban tilos volt az élelmiszerek importja, még akkor is, ha egyébként el nem adható román árut ellentételezett volna. Most be lehet hozni Görögországból narancsot és citromot terepjáró gépkocsikért cserébe. Vietnam trópusi gyümölcsökkel törleszti tartozásait.

A Szovjetunióval sikerült megállapodni abban, hogy 1990 első negyedében a kőolajimport ellentételeként szereplő hús helyett bort és más szeszes italt szállítsanak ki. Az év hátralevő részéről azonban újra kell tárgyalni.

1990 első három hónapjában 140 ezer tonna húst kívánnak importálni és jelentős takarmánybehozatalt is terveznek. A fizetési mérleg deficitje a megkötött szerződések eredőjeként 460 millió dollár lesz. Az év végére ezek szerint a deficit elérheti a 2 md dollárt. Amennyiben a nemzetközi pénzügyi szervekkel és bankokkal folyó tárgyalások gyorsan elvezetnek a kapcsolatok normalizálásához, ennek finanszírozása nem fog gondot okozni. Hivatalos román megnyilatkozások hosszabb távon elvetik a hitelfelvétel növelését és inkább működő tőkét szeretnének behozni. Az ezzel kapcsolatos ismeretek elég gyérek, a várakozások megalapozatlanok. Az elhalasztott fogyasztási igény kielégítése nyomán gyors eladósodás várható.

Kezdeti lépések a magánkezdeményezés felszabadítására

A mezőgazdaság a viszonylag gyors siker és váratlan problémák lehetőségét egyaránt magában rejti. A parasztok háztáji földhasználati jogát síkságon fél hektárra, dombvidéken egy hektárra növelték. Előírták, hogy a parasztok nem alkalmazhatnak bérmunkát, ami tipikus „szocialista” szemlélet. A Kárpátok előterének túlnépesedett falvaiban az osztozkodás így is a termelőszövetkezetek felbomlásához vezet. Van olyan Kolozsvár környéki falu, ahol a parasztok a rendeletről függetlenül, spontán módon fölosztották a földet és hazavitték az állatokat. Megtehették, mert voltak üresen álló istállók, viszont kérdéses, hogyan tudják majd a földet kisüzemben alkalmazható eszközök hiányában megművelni.

A nagyüzemi keretek hatékonyabbá és demokratikusabbá tételére még csak halvány elképzelések rajzolódtak ki. Sürgető feladat lenne a gépállomások gépeinek átadása a szövetkezeteknek, ennek gyakorlati megoldása kidolgozatlan. Az 1989 elején még el nem törölt adósságokat a mezőgazdasági üzemek 1990. január 1-i hatállyal leírhatták. A probléma lényegi megoldását az ágazat jövedelmezőségének javítása teremthetné meg, de a javasolt áremelések erre nem adnak módot. Jellemző, hogy 1989-ben az agrárágazat 20–25 md lei adósságot csinált, miközben az élelmiszeripar 70 md lei nyereséget fizetett be a költségvetésbe. A mezőgazdasági üzemek túlzottan magasnak tartják a beszállítói árakat is, például, hogy egy traktor ára 70 tonna gabona felvásárlási árával volt egyenlő. A költségvetés 1990-ben igyekszik csökkenteni a szövetkezetek anyagi terheit. Központi forrásból finanszírozzák a növényvédelmet, az erre szakosodott megyei vállalatok szolgáltatásáért ezentúl nem kell fizetni és olcsóbb lesz az öntözés is. Ezzel viszont csökken a gazdálkodás költségérzékenysége. A felsőfokú szakemberek központilag meghatározott bérét ismét a költségvetésből fizetik. Így viszont újjászületett az a probléma, hogy a szakemberek nem a szövetkezetbe integrálódnak, hanem az állami adminisztrációt képviselik.⁵

Eltörölték a kötelező szerződéskötést mind a családi gazdaságok, mind a termelőszövetkezetek számára. Az átalakuló felvásárlási árrendszer nem a hektáronkénti le-szerződött mennyiség, hanem a termőhelyi adottságok szerint differenciál. Az átvételi árak átlagos növekedése mintegy 50 százalékos lesz, ami lényegesen elmarad a fekete-piaci áraktól. Eztörölték az önellátásra vonatkozó törvényt, minden a kiskereskedelmi forgalmat akadályozó megszorítást és szabaddá tették az árakat.⁶ A téli általános áruhiány és a kezdeti bizalmatlanság miatt, a parasztpiacokon nem bővült a felhozatal, így nem lehet tudni, milyen árak alakulnak majd ki. A kolozsvári piacon a tojás darabját a hivatalos 1,5 lei-jel szemben már jó ideje 4–5 lei-ért adták a parasztok, ez az ár most is tartja magát. Az igen nagy inflációs nyomással hivatalosan nem szá-

moltak. A pénzügyi kutató intézet egyik munkatársa azonban a folyó évre 40–50 százalékot is elképzelhetőnek tart.

Az inflációs nyomást keresleti oldalról fokozza a felgyorsult fedezet nélküli bérkiáramlás. Nemcsak a decemberi béreket fizették ki teljes egészében annak ellenére, hogy a forradalommal leállt a termelés, hanem az egész, 1989-ben visszatartott bérhányadot is. A korábbi bérezési rendszer szerint a vállalat tervteljesítésének arányában folyósították a béreket, így bizonyos hónapokban akár 20–40 százalékot is visszatartottak. Az év utolsó hetében az egész hátralékot egyszerre kifizették. Szintén folyósították a termelőszövetkezeteknek a különböző ürügyekkel ki nem fizetett felvásárlási árat. A vállalatok pedig visszakapták a különböző jogcímenek befizetett büntetések jó részét. A költségvetési bevételek ilyen csökkenését az teszi látszólag lehetővé, hogy a költségvetés általában, így valószínűleg 1989-ben is, jelentős év végi többlettel zárt, ami azonban részben a számítási módszerből következett. Az eltörölt rendeletek között szerepel a kötelező munkás-részjegyek megszüntetése, így három év alatt a korábban ilyen módon kikényszerített megtakarításokat is felszabadítják.⁷

Radikálisabb, de részleteiben kidolgozatlan a legnagyobb ellenzéki párt, a Nemzeti Paraszt Párt agrárprogramja. Célja, hogy mindenki, aki akar, földhöz juthasson és a megmaradó tsz-ek valódi kooperációként működjenek. Szabadpiacot kell szervezni és felvásárló-értékesítő szövetkezeteket alapítani. Ennek a pártnak ugyan általában is célja a magántulajdonon alapuló gazdaságra való áttérés, de az iparban a munkásönigazgatást preferálja, és az átmenet időszakát mintegy tíz évre teszi.

Január végén, azt követően, hogy a Nemzetmentési Front bejelentette, indulni kíván a választásokon, volt néhány nap amikor felmerült annak a veszélye, hogy a forradalom megreked az eddig elért szinten. Az eddig pontosan nem konkretizálható belső és külső nyomás eredményeként az ellenzéki pártokat bevonták a törvényhozásba. Talán nem véletlen, hogy az ezt követő első rende-

let lehetővé tette magánvállalkozások alakítását. A kisvállalkozások létszáma legfeljebb 20 fő lehet, ami nyilván felesleges megkötés, de kezdeti lépésként nem zavaró. A tevékenységi kört illetően a szolgáltató és nem a közvetlenül termelő célú vállalkozások alapítását kívánják ösztönözni.

Intézkedések és tervek a gazdaságirányítás átalakítására

Az összes ágazati gazdasági kutató intézetet összevonták és a Nemzetgazdasági Minisztérium felügyelete alá helyezték. Ettől az „agytrösztől” várják a megoldások időre történő szállítását, miközben a kutatók legalább korábbi intézményi autonómiájuk visszaszerzéséért lépnek fel. Az itt ismertetendő elképzelések a Nemzetmentési Front hatalomstabilizáló időszakában születtek, de jellemzők arra az apparátusi és kutatóintézeti vezetői körre, amelyet az új hatalom megerősített korábbi posztján.

A gazdaságirányításban az a nézet uralkodik, hogy a tervgazdaságot most végre lehet jól csinálni, mivel megszűntek a politikai torzítások és durva beavatkozások. A piacgazdaság kiépítését nem tartják reális célnak. Rövid távon arra koncentrálnak, hogy a gazdaság működéséről lehántsák a Ceaușescu korszak túlkapásait, eltöröljék az utóbbi évek intézkedéseit.

A munkaerő számára szabaddá vált a költözés és a munkahely megválasztása. A termelői árak képzése viszátért az 1988/14-es és 154-es rendeletek előtti állapothoz. (Ezek előírták, hogy minden tevékenységet nyereségesse kell tenni, a költségek felett meghatározott, alacsony százaléku nyereség érvényesíthető. Ezzel a kevésbé hatékony tevékenység javára történt újraelosztás, a magasabb jövedelmezőségű területek viszonylag szabadabban felhasználható jövedelme megszűnt. Ezt azzal egészítették ki, hogy vállalatok nem fizethettek készpénzzel.) A

rögzített árak és a termelési költségek közti különbség ismét a vállalat legális jövedelme lett. Lehetővé tették decentralizált beruházási alapok képzését és azok bizonyos határok közti szabad felhasználását. (Korábban minden beruházást elnöki rendelet hagyott jóvá.) A vállalatok szabadon dönthetnek a beruházásokról, ha azok egyedi értéke tőkeigényes iparágakban és a mezőgazdaságban a 20 millió lei-t, más iparágakban, szállításban a 10 millió lei-t, egyéb tevékenységi körökben az 5 millió lei-t nem haladja meg. Ezt három-négyszer meghaladó értékhatárok érvényesek az iparközpontokra. 100–70–50 millió lei-ig az ágazati minisztériumok, illetve megyei tanácsok az engedélyezők, ezek felett a Nemzetgazdasági Minisztérium és 500 illetve 300 millió lei felett a kormány.⁸ Úgy látszik sikerült bonyolultabb rendszert találni, mint Magyarországon húsz évvel korábban. Közgazdasági szabályozók alkalmazásáról egyelőre nincs szó. A beruházási igények áron és hitelkamatokon keresztül történő szelektálása helyett a Nemzetgazdasági Minisztérium véleményező szerepet kíván magának, mert látja, hogy a beruházási igény jóval meg fogja haladni a népgazdaságilag elviselhető szintet. A kétezzer anyagmérlegből 400 figyelembevétele kötelező marad, ami csak ál-egyszerűsödést jelent.

A gazdasági átalakítás célját a Prognosztikai Intézet igazgatója, úgy fogalmazta meg, hogy „a monopolista-diktatórikus gazdaságról egy optimális, emberi szükségletekre irányuló gazdaságra” kell áttérni. A két-három éves reformidőszak után kell majd kiépíteni az „optimális, népközpontú” gazdaságot. Ez a terv és piac valami sajátos kombinációját jelentené. A tulajdonviszonyokban egyes gazdaságról beszélnek, de a hazai magántőkének erősen korlátozott szerepet szánnak. Mint láttuk a magánvállalkozást számos ésszerűnek tartott korláttal kívánják körülbástyázni. Bár a külföldi tőke beáramlásának még távolról sincsenek meg a feltételei, egyesek máris az optimális arányon, a nemzeti tulajdon kiárusításának vesztélyén gondolkodnak. A hitelfelvételt éppúgy elvetik, mint a bukott diktátor, de egyelőre nincs jobb ötletük,

mint külföldről finanszíroztatni a fogyasztásnövelő intézkedéseket. Egyszerűbb kijelenteni, hogy modernizációs célokra hitelfelvétel helyett a működő tőke beáramlását preferálják, mint ennek feltételeit kialakítani. A román szakembereken látszik, hogy nem volt lehetőségük figyelemmel kísérni a kelet-európai reformok tapasztalatait, belső vitákat sem folytattak, így illúzióik ott tartanak, ahol a magyar reformereké 1957-ben. A pillanatnyilag igen nyomasztó hiányok és gazdasági aránytalanságok látván a piacgazdaság hívei is visszarettennek a célirányos változások kezdeményezésétől.

Van egy fiatal generáció, amelynek nincsenek illúziói a tervgazdaság reformálhatóságával kapcsolatban és felkészülten vallja a pénz központi szerepét. A hivatali hierarchiákban egyelőre nem tudnak szóhoz jutni, kérdés milyen politikai mozgalomhoz csatlakoznak. A közgazdasági hetilap (*Tribuna Economică*) e cikk megírásáig rendelkezésre álló 1990. évi első öt számában főleg problémafelvetések uralkodnak és alig vannak megoldási koncepciók.

A változás esélyei

Hamarosan aktuálissá válhatnak a radikálisabb nézetek, hiszen a politikai élet a pluralizmus irányába fejlődik tovább. A választások után – nagyobb arányú személycserékkel – megnyílhat az út nemcsak a kevésbé kompromittált, de a tervgazdálkodás illúzióival leszámolt közgazdászok előtt is. A modernizáció beindítása meg fogja követelni a külföldi tőke befogadására alkalmas környezet kialakítását, a piacgazdaság kiépítését. Ezen a téren Romániának versenyképesnek kell maradnia a többi kelet-európai országgal, ha súlyával arányosan kíván részesülni a hitelekkel és kedvezményekkel.

Felülemelkedve a pillanatnyi politikai helyzeten, azt láthatjuk, hogy nem rosszak a gazdasági stabilizáció lehetőségei. A nyugati adósságok felszámolása éreztetheti jó-

tékony hatását, hiszen lehetőség van a fellendülés és struktúraváltás külföldi finanszírozására. Erre vonatkozó nyugati ajánlatokat egy évvel ezelőtt a Ceaușescu-rendszer is kapott, de nem élt vele. Amennyiben sikerül egy-két év alatt olyan gazdasági rendszert létrehozni, amelybe a behozott tőke és technika jövedelmező módon tud beépülni, megindulhat a modernizálódás.

A modernizációnak viszonylag kisebbek az esélyei a túlfejlesztett alapanyagipar terén. Importfüggősége, nagy energiaigénye és az átalakítás jelentős tőkeigénye miatt ez a szektor valószínűleg nem tehető rentábilissá. A könnyűipar ugyan szintén nem tartozik a világgazdaság dinamikus szegmensei közé, de Románia képes lehet növelni piaci részesedését. Ez a szektor eddig is a fejlett tőkés export egynegyedét adta és jelentősen hozzájárult az adósságok törlesztéséhez. A bútorgyártásban és a konfekcióiparban termelési hagyományokra is támaszkodni lehet. A kelet-európai viszonylatban is igen olcsó, bizonyos fokig képzett munkaerő nem indul rossz alappal a nemzetközi versenyben. A gépipar egyes ágai szintén bevonhatók a nemzetközi munkamegosztásba.

Magyarország – tranzitország

A magyar-román gazdasági együttműködés alapvető akadálya a KGST-együttműködési rendszer. A kölcsönös forgalom marginális volumenű, de néhány termék esetében (jármű, szerszámgép, egyes vegyi cikkek) alapvető fontosságú. Az 1989. évi teljesítés mintegy 20 százalékkal maradt el az előirányzattól, főleg a román fél lemaradásai miatt. A 600 millió rubeles forgalom több mint 35 milliós magyar aktívummal zárt. Az év végi 50 millió rubeles magyar fizetési mérlegtöbblet januárban 80 millióra növekedett. Ennek oka a magyar vállalatok túlzott exportérdekeltsége és az elégtelen központi szabályozás volt, munkált a gyors segítségnyújtásra törekvés is. 1990-ben itt is

érvényesülni fog a rubel elszámolású magyar export korlátozása. Nagyok viszont a lehetőségek a dollárelszámolású kereskedelem bővítésére. A romániai életszínvonaljavító intézkedések keretében nagy mennyiségű magyar hús kiszállítására nyílik mód, konvertibilis valutáért. Iparcikkék, így televíziók, autóbuszok exportjára is sor kerülhet. Van tehát árualap és helyreállt a román vásárlási szándék, lényeg az elszámolási problémák rendezés. A magyar importőrök találhatnak még nyugati importot kiváltó termékeket is.

Ha Romániában is decentralizálják a külkereskedelmi tevékenységet, liberalizálják a külföldiek tőkebefektetését, feltételezhető, hogy magyarországi magáncégek is megjelennek a nyelvi nehézségek nélkül elérhető partnereknél. Érdeemes lenne megvizsgálni közös vámzabadtérület létesítésének lehetőségét, például a Nagyvárad–Debrecen közti határvidéken. Ennek elsősorban nyugati befektetők letelepítése lehetne a célja.

Románia számára Magyarország a legfontosabb tranzitország, mind áruk, mind emberek, mind eszmék tekintetében. Magyarország, mint nyugati szomszéd a román áruk és emberek közlekedési vonalán fekszik. Ez magyar részről felkészülést igényel a várható szállítási megterhelésre. A bevásárlóturizmus méretei és hatásai hamarosan elérhetik a szovjet határvidéken tapasztaltat. Ez pedig égetően sürgőssé teszi a nem-kereskedelmi elszámolások rendezését. A magyar aktívum például átalakítható lenne romániai tőkerésszé a tengerparti szállodákban.

A közvetlenül Párizshoz kapcsolódó román elit – értelmiség mellett a magyarság (és a maradék német etnikum) jelenti a romániai társadalom nyugatos szárnyát. Európai értékek közvetítése vár rájuk. A Magyarországon lezajlott gazdasági reformok és a viszonylag színvonalas áruellátás – indokkal-indokolatlanul – nagy hatást gyakorol, élénken foglalkoztatja a román közgazdászokat is. Ezt az érdeklődést is fel lehet használni két ország és nép közötti kapcsolatok szorosabbra fűzésére.